

Maarten van Rossem heeft ongelijk: de EU heeft wel degelijk christelijke wortels

1 bericht

De Ongelooflijke <deongelooflijke@substack.com>
Antwoord: De Ongelooflijke
<reply+3femcm&8bqoeh&&3b0c998015c5f78b80f4987070033b436ca39a65c7c8f3093ac161aa95fc0b28@mg1.substack.com>
Aan: post@stylo.nl

vr 24 jul 2026 om 19:08

Deze e-mail doorgestuurd? [Abonneer je hier](#) voor meer

Maarten van Rossem heeft ongelijk: de EU heeft wel degelijk christelijke wortels

Hoe het Europese project is begonnen in de kerkbanken van een Duitse abdij

DE ONGELOOFLIJKE AND CLEMENS VAN DEN BERG
JUL 24

LEES IN DE APP ↗

“Fantasie!” Zo reageerde Maarten van Rossem in De Ongelooflijke Podcast op het idee dat er een groot, bezielend verhaal ten grondslag lag aan de Europese Unie. Volgens hem is de EU niet ontstaan uit christelijke of sociale idealen, maar uit koele, praktische noodzaak: een betalingsunie, opgezet door de Amerikanen, en later een verbond gesmeed uit wederzijds wantrouwen. Historicus Clemens van den Berg, die op dit onderwerp gepromoveerd is, hoorde dit aan en kon de foutieve claims van Van Rossem niet zomaar aan zich voorbij laten gaan. In dit essay legt hij uit waarom de wortels van de EU wél degelijk christelijk zijn.

Konrad Adenauer in zijn kerk in Rhöndorf, Duitsland, 1961

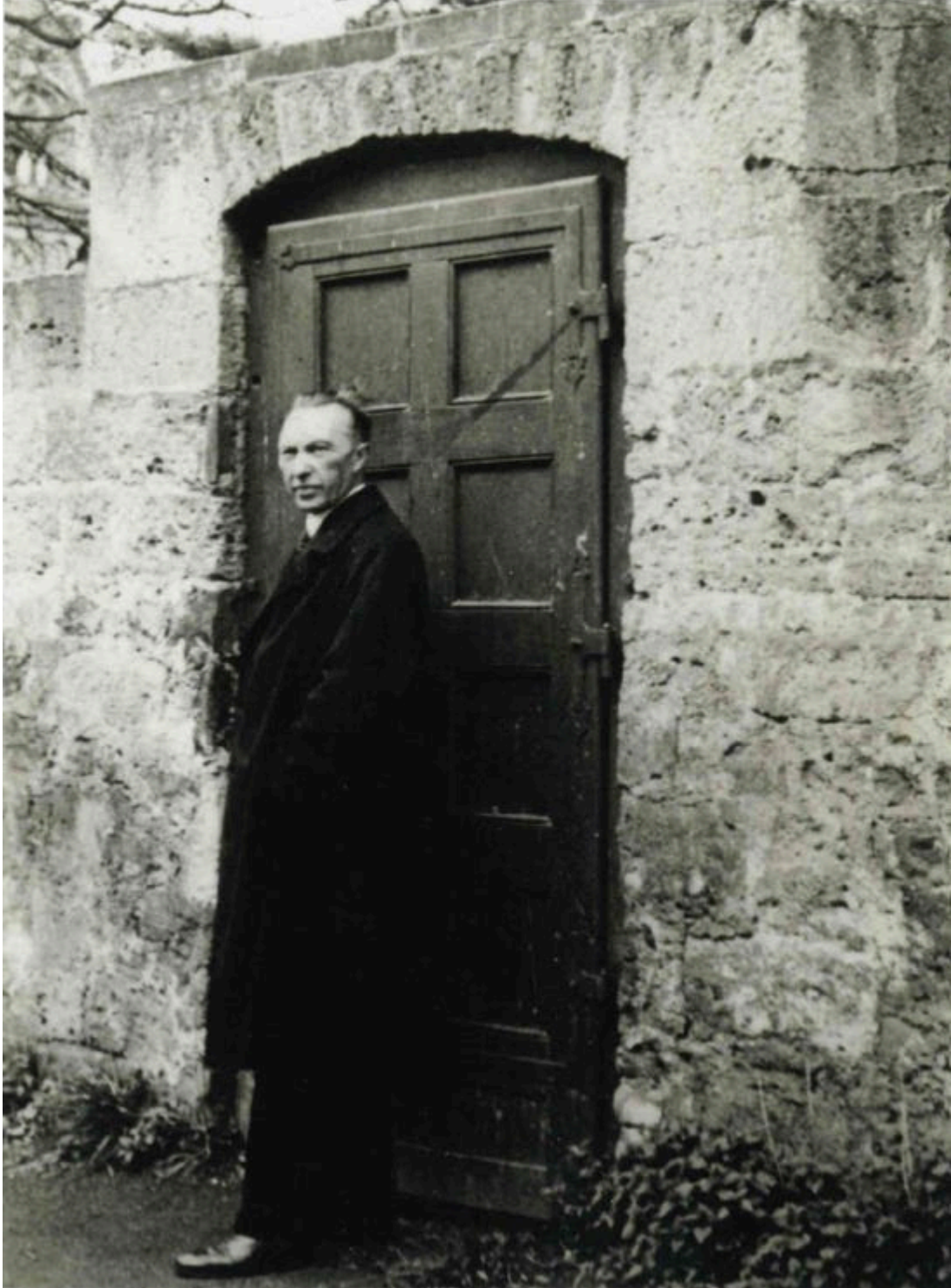
In april 1951 zijn twee regeringsleiders onderweg naar Parijs. De West-Duitse bondskanselier Konrad Adenauer en de premier van de nog jonge republiek Italië, Alcide de Gasperi, zullen in de Franse hoofdstad met Robert Schuman, de Franse minister van Buitenlandse Zaken, het oprichtingsverdrag van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) gaan tekenen. Nog midden in de wederopbouw na de verwoestingen van de Tweede Wereldoorlog, zetten de betrokken landen toch deze stap: een moment met een enorme symbolische lading, dat de nieuwe weg van samenwerking en duurzame vrede markeert die West-Europa vastberaden inslaat.

Maar het is niet hun politieke eensgezindheid of hun ministeriële ambt die een bijna onwrikbare band tussen Schuman en Adenauer heeft gesmeed. Hun voorstelling van een nieuwe toekomst voor Europa is niet in de eerste plaats ingegeven door veiligheidsoverwegingen of handelsbelangen, maar wordt gevoed door iets groters, iets transcendent.

De abdij van Maria Laach

En om dat te begrijpen moeten we terug naar december 1933, kort nadat de nazi's Adenauer hebben gedwongen zijn Keulse burgemeestersambt op te geven. Hij vlucht zuidwaarts, naar het heuvellandschap van de Eifel, waar hij zijn toevlucht zoekt in de schitterende benedictijner abdij van Maria Laach. Het is daar, op die plek van rust, verstillings en getijdengebeden dat hij later een geestverwant zal ontdekken in Robert Schuman – ook hij was in zijn studententijd en daarna meermaals op een langdurige spirituele retraite geweest in hetzelfde klooster. Decennia voordat de EGKS tot stand komt en Schuman en Adenauer hun land zullen committeren aan een supranationale economische structuur, beseften beide mannen dat er in Europa al een eeuwenoude supranationale structuur is die hen verbindt en aan hun politieke plannen voorafgaat: die van het christendom en de kerk.

Konrad Adenauer aan de poort van de Maria Laach-abdij

Deze abdijbezoeken en het beeld van de biddende staatsmannen drong zich op toen ik amerikanist Maarten van Rossem in *De Ongelooflijke Podcast* aflevering 305 hoorde beweren dat de naoorlogse Europese eenwording slechts gedreven werd door Amerikaanse belangen en de angst voor economische malaise en absoluut niet door diepere ideologische, geestelijke of religieuze overtuigingen. De presentator was zo aardig en passant nog even mijn proefschrift aan te voeren als weerlegging (hierover sprak ik eerder in [aflevering 92](#)), maar dat idee werd door Van Rossem weggewuifd als “fantasie”.

Maar Van Rossems blik op de Europese integratiegeschiedenis is helaas incompleet, gedateerd en onjuist. Ook Van Rossems generatiegenoot Rob de

Wijk kon eerder in aflevering 203 van [De Ongelooflijke Podcast](#) bijvoorbeeld al eens onbeschroomd stellen dat religie “0,0 invloed heeft in de geopolitiek”. Aan de op zichzelf interessante psychologische vraag waar deze huivering vandaan komt om diepere drijfveren van historische actoren dan slechts de meest oppervlakkige als relevant te zien, waag ik me hier niet. Wel zal ik proberen op drie punten te laten zien waarom Van Rossems positie geen stand houdt.

In de eerste plaats laat ik zien dat de vraag voor Schuman en zijn tijdgenoten niet was óf Europa verenigd moest worden, maar hóe. Ten tweede laat ik zien dat het een misvatting is om Europese samenwerking en Amerikaanse druk als elkaars tegenpolen te zien: ook Amerika maakte in de jaren '40 en '50 deel uit van datzelfde politiek-theologische denken. Ten derde bespreek ik de Europese Betalingsunie. Van Rossem noemt dit een puur technocratisch succes, maar ik laat zien dat er juist een dieperliggende, christelijk geïnspireerde overeenstemming aan ten grondslag lag.

De wereld begrijpen – door geschiedenis, kunst en geloof. Ontvang iedere week nieuwe artikelen van De Ongelooflijke (gratis) in je mailbox.

✓ Geabonneerd

1. Een verenigd Europa, ja! – maar welke vorm van vereniging?

Om het naoorlogse Europa goed te kunnen begrijpen, is het nodig om verder terug te gaan in de geschiedenis. Doen we dat niet, dan lopen we het risico dat we wel de rimpelingen aan het wateroppervlak zien, maar niet de dieptebommen die die rimpelingen hebben veroorzaakt.

Onder geschiedschrijvers is daarom de afgelopen twee decennia consensus ontstaan om het einde van de Tweede Wereldoorlog niet langer als een harde breuklijn (historici noemen dit een ‘cesuur’) in de politieke geschiedenis te zien, maar om de doortrileffecten serieus te nemen van processen die al tijdens het interbellum en soms zelfs al voor de Eerste Wereldoorlog op gang kwamen. Wie dat serieus en zorgvuldig doet, ziet dat het idee van een verenigd Europa of Europese samenwerking op supranationaal niveau geenszins nieuw is op het moment dat daar rond 1948 de eerste concrete resultaten van zichtbaar worden in organisaties als de OECD en de Raad van Europa.

Onder het Duitse begrip *Neuordnung* of het Engelse *New Order* werden sinds het einde van de Eerste Wereldoorlog talloze plannen voor een verenigd Europa de ether ingeslingerd. Soms in de vorm van een federatie naar Amerikaans voorbeeld (bijvoorbeeld in de reusachtige pan-Europa-beweging van Coudenhove-Kalergi), dan weer in de vorm van een raciale etnostaat die alle Arische volken zou herbergen en beschermen (nationaal-socialisten), weer elders in de vorm van een socialistische unie van arbeidersrepublieken (Sovjet-communisten). Dit is een vraagstuk dat al in het interbellum opspeelt, dieper resoneert naarmate de oorlogsdreiging eind jaren '30 toeneemt en pas definitief beslecht wordt (en ook pas kan worden) in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog.

Tweede Internationale, bijeenkomst van internationale socialistische organisaties, te Amsterdam, 1905

De vraag die in intellectuele, diplomatieke en economische kringen breed leefde, was dan ook niet zozeer óf een verenigd Europa wenselijk was, maar vooral welke vorm dat verenigde Europa zou moeten krijgen. Deze discussie

trok zich door de jaren '30, '40 en '50 van de twintigste eeuw: steeds ging het niet om de *noodzaak* van politieke eenheid zelf, maar om het juiste *ordeningsprincipe* ervan.

“Hoe kunnen voormalige vijanden ooit weer als bondgenoten aan dezelfde tafel zitten, zonder dat er eerst verzoening plaatsvindt?”

Deze principes legde men vast in wat historici ook wel blauwdrukken (*blueprints*) hebben genoemd. Invloedrijke blauwdrukken kwamen van liberalen en socialisten, maar de belangrijkste bijdrage kwam misschien wel van een tegenwoordig bijna vergeten groep: katholieke en protestantse denkers. Zij waren niet alleen theologisch zeer begaafd, maar ook politiek actief, en bleken daarom cruciaal te zijn voor de uiteindelijke vorm van het verenigde Europa.

Deze blauwdrukken vanuit katholieke en protestantse kringen hadden één ding gemeen: ze waren gericht op *verzoening* en *solidariteit*. Dat klinkt wellicht abstract, maar in het naoorlogse Europa was juist het nadenken hierover van cruciaal belang. Want hoe kunnen voormalige vijanden ooit weer als bondgenoten aan dezelfde tafel zitten, zonder dat er eerst verzoening plaatsvindt?

President François Mitterrand en bondskanselier Helmut Kohl in 1984 bij het kerkhof van Douaumont.

2. Amerikaanse druk is toch vooral een herdruk

In de aflevering van De Ongelooflijke verschuift Van Rossem de doelpalen van de discussie opnieuw als hij beweert dat de Europese integratie slechts onder grote Amerikaanse druk tot stand kwam. Volgens Van Rossem hadden de Amerikanen een buffer nodig tegen oprukkend communisme. En, aangezien wij ook hier in West-Europa die angst deelden, zo zegt hij, werden wij een uitvoeringskantoor van de Amerikanen. Een reden waarom Europese samenwerking niet gezien kan worden als gestempeld door het christendom of door noties ontleend aan een christelijk denkkader, maar slechts als Amerikaans veiligheidsplan.

Waar Van Rossem hier compleet aan voorbijgaat, is het feit dat de Amerikanen in de decennia voor de Tweede Wereldoorlog op cultureel, religieus, ethisch en filosofisch niveau bij lange na niet kunnen tippen aan wat er in Europa wordt geproduceerd en uitgedacht. (Vandaar dat ook alle Amerikaanse schrijvers van enige kwaliteit en ambitie zich in die periode naar Parijs haasten zodra ze daar kans toe zien.)

Ernest Hemingway in Parijs, in de jaren '20

Dat zwaartepunt verschuift pas op het moment dat allerlei Europese intellectuelen onder dreiging van de Tweede Wereldoorlog naar de Verenigde Staten vluchten. Deze Europese ballingen komen bij elkaar in netwerkorganisaties en denktanks in Amerika en via deze kanalen gebruiken ze hun invloed om Amerikanen op machtsposities anders naar Europa te laten kijken.

Een van deze Amerikanen die onder de indruk raakt van zijn Europese klankbord is John Foster Dulles, die later minister van Buitenlandse Zaken zou worden tijdens het presidentschap van Eisenhower (1953-59). Dulles raakt er meer en meer van overtuigd dat de Amerikaanse rol op het Europese naoorlogse toneel alleen betekenisvol kan zijn als de uiteindelijke vrede niet

een afgedwongen, opgelegde set maatregelen bevat om daders te straffen en herhaling te voorkomen, maar als daarin alle ingrediënten voor een *rechtvaardige en duurzame vrede* zijn opgenomen.

[De kerken] leverden het vocabulaire waarin er op een betekenisvolle manier over schuld, erkenning, verzoening en solidariteit gesproken kon worden.

De politiek begaafde en ambitieuze Dulles ziet al snel de kans om de kerken, met hun internationale netwerken, in te zetten voor deze plannen in Europa. Hij werpt zich daarom op als voorzitter van de Commissie voor een Rechtvaardige en Duurzame Vrede van de Amerikaanse Raad van Kerken. In maart 1943 presenteert Dulles zijn plannen paginagroot op de voorpagina van de New York Times: een rechtvaardige vrede rust volgens hem op zes pijlers, waarvan de belangrijkste is dat er internationaalrechtelijke instituties moeten komen — instituties die uitstijgen boven het enkelvoudige financiële, economische of politieke belang van een individuele staat, als de belangrijkste vorm van samenwerking tussen landen. Ook noemt hij hier expliciet gewetensvrijheid en vrijheid van meningsuiting als belangrijke doelen voor deze internationale samenwerkingsverbanden.

Uit dit voorbeeld (en er zijn nog talloze van deze) blijkt dat juist de Amerikaanse politici die zich het meest bemoeiden met de Europese integratie en veiligheidsarchitectuur, dezelfde taal spraken als hun christelijke Europese bondgenoten, en dat ze ook uit dezelfde christelijke idealen putten. Dit was een continue intellectuele en politieke trans-Atlantische kruisbestuiving. Het idee dat Europa zich slechts liet lenen als veiligheidsvoorpost door Amerika is dus niet waar.

3. De Europese Betalingsunie: schuld en boete

Ten derde noemt Van Rossem nog het concrete voorbeeld van de Europese Betalingsunie als argument bij zijn stelling dat de Europese integratie toch vooral gezien moet worden als een Amerikaans geïnitieerd en technocratisch vormgegeven project, dat geen enkele oorsprong vindt in dieperliggende waarden en overtuigingen.

De EPU is inderdaad een van de eerste concrete instituties waarin Europese landen op bovennationaal niveau gingen samenwerken. Door bijna zes jaar oorlog waren de grote Europese economieën extreem verarmd en zwak geworden. Handel tussen Europese landen onderling werd daardoor enorm bemoeilijkt, want vaak was er simpelweg niet genoeg geld voorhanden om

aan betalingsverplichtingen te voldoen. Ook was de Amerikaanse dollar, waar handelsvolumes in werden uitgedrukt en omgerekend, als munteenheid nauwelijks beschikbaar in Europa. De EPU werd daarom opgericht als een soort mega-accountant: in plaats van elke internationale handelstransactie individueel tussen bedrijven, overheden en consumenten af te doen, verzamelde de EPU deze transacties en presenteerde de totale rekening van het handelsoverschot of handelstekort elke maand aan de lidstaten. Dit betekende dus dat zowel schulden als kredieten uiterst nauwkeurig geregistreerd moesten worden.

De ondertekening van het Verdrag van Parijs in 1951

Natuurlijk kun je van deze nauwkeurige registratie zeggen dat het in feite neerkomt op een gigantische boekhoudkundige formule, waarbij een plusje voor een Italiaans bedrijf kan neerkomen op een minnetje voor een Belgisch bedrijf, et cetera. Maar dan zou je opnieuw slechts kijken naar de rimpelingen in het wateroppervlak, niet naar de dieptebom. Want de vraag erachter is: waarom zou je erop vertrouwen dat iemand anders bereid is om – in ieder geval voor een paar weken, maar in geval van wanbetaling mogelijk nog langer – jouw schulden te dragen? Maar ook: kan schuld iets zijn dat je kunt collectiviseren? En wat betekent dat dan, om een gezamenlijke schuld te dragen?

Dit zijn vragen die niet in eerste instantie politiek of bureaucratisch zijn, maar moreel en antropologisch: ze zeggen iets over het onderliggende *mensbeeld*. Voor de EPU heeft mijn oud-collega Jorrit Steehouder dit uitvoerig in kaart gebracht in zijn eigen proefschrift *Constructing Europe*. Voor dit essay voert het te ver om op alle details in te gaan, maar het zal inmiddels niet verbazen: juist rondom thema's als schuld, en wat dat betekent voor een proces van verzoening en vertrouwen, konden Europese politici bouwen op wat in het christelijke discours gemeengoed was. Dat zien we ook bijvoorbeeld in de Verklaring van Stuttgart.

Verklaring van Stuttgart

Al in oktober 1945, dus vijf jaar voor de EPU en nog geen zes maanden na de capitulatie, waren Europese theologen afgereisd naar Stuttgart om de banden met de Duitse kerken te herstellen. Deze Duitse kerken waren tijdens de oorlog diep verscheurd geweest over de vraag of en in hoeverre men mee moest gaan in onderwerping aan het naziregime. Doordat de meerderheid van de kerken Hitlers gezag wel accepteerde, ontstonden ook internationaal scherpe breuklijnen met christenen in andere landen, vaak landen die door de nazi's bezet waren geweest.

De delegatie internationale theologen en politici legde in Stuttgart niet een verwachting van schuldbekentenis aan de Duitsers op. Sterker nog, zelf wisten ze zich eigenlijk geen raad met hun positie. Letterlijk zei een van hen tegen de aanwezige Duitse bisschoppen: 'We zijn gekomen om jullie te vragen ons te helpen om jullie te helpen.' Daarop bekenden de Duitse kerkleiders uit zichzelf *schuld*, niet alleen over hun eigen aandeel in het faciliteren van de nationaal-socialistische dictatuur, maar ook collectief: *alle* Duitsers waren niet vurig genoeg geweest in hun handelen, hadden niet genoeg verzet getoond. 'Door ons (= alle Duitsers) toedoen,' zo luidde de verklaring, 'is mateloos veel leed uitgestort over vele volken en vele landen.' Na deze verklaring werden de Duitse bisschoppen uitgenodigd om opnieuw deel te nemen aan het internationale theologische verkeer. (Nota bene: dat is dus ruim vier jaar voordat de Duitsers ook weer kunnen deelnemen aan het internationale politieke verkeer!)

Verordnungs- und Nachrichtenblatt

AMTLICHES ORGAN DER EVANGELISCHEN KIRCHE IN DEUTSCHLAND

Veröffentlicht unter der Zulassung Nr. US-W-1006 der Nachrichtenkontrolle der Militärregierung.

Die Stuttgarter Erklärung

Der Rat der EKD. begrüßt bei seiner Sitzung am 18./19. Oktober 1945 in Stuttgart Vertreter des Ökumenischen Rates der Kirchen:

„Wir sind für diesen Besuch um so dankbarer, als wir uns mit unserem Volk nicht nur in einer großen Gemeinschaft der Leiden wissen, sondern auch in einer Solidarität der Schuld. Mit großem Schmerz sagen wir: Durch uns ist unendliches Leid über viele Völker und Länder gebracht worden. Was wir unseren Gemeinden oft bezeugt haben, das sprechen wir jetzt im Namen der ganzen Kirche aus: Wohl haben wir lange Jahre hindurch im Namen Jesu Christi gegen den Geist gekämpft, der im nationalsozialistischen Gewaltregiment seinen furchtbaren Ausdruck gefunden hat; aber wir klagen uns an, daß wir nicht mutiger bekannt, nicht treuer gebetet, nicht fröhlicher geglaubt und nicht brennender geliebt haben.

Nun soll in unseren Kirchen ein neuer Anfang gemacht werden. Begründet auf die heilige Schrift, mit ganzem Ernst ausgerichtet auf den alleinigen Herrn der Kirche, gehen sie daran, sich von glaubensfremden Einflüssen zu reinigen und sich selber zu ordnen. Wir hoffen zu dem Gott der Gnade und Barmherzigkeit, daß er unsere Kirchen als sein Werkzeug brauchen und ihnen Vollmacht geben wird, sein Wort zu verkündigen und seinem Willen Gehorsam zu schaffen bei uns selbst und bei unserem ganzen Volk.

Daß wir uns bei diesem neuen Anfang mit den andern Kirchen der ökumenischen Gemeinschaft herzlich verbunden wissen dürfen, erfüllt uns mit tiefer Freude.

Wir hoffen zu Gott, daß durch den gemeinsamen Dienst der Kirchen dem Geist der Gewalt und der Vergeltung, der heute von neuem mächtig werden will, in aller Welt gesteuert werde und der Geist des Friedens und der Liebe zur Herrschaft komme, in dem allein die gequälte Menschheit Genesung finden kann.

So bitten wir in einer Stunde, in der die ganze Welt einen neuen Anfang braucht: „Veni, creator spiritus!“

Stuttgart, 18./19. Oktober 1945.

gez. D. Wurm
Rasmussen DD.
D. Meißner

Dr. Lilje
Hahn
Held

Dr. Heinemann
Smend D. Dr.
Dibelius

Martin Niemöller.
Lic. Niesel

Tagung des Rates der EKD am 18. u. 19.10.1945

Am 18. und 19. Oktober tagte in Stuttgart der Rat der Evangelischen Kirche in Deutschland (EKD) zum zweiten Male seit seiner Begründung in Treysa. Elf von den zwölf Mitgliedern waren anwesend.

Die Tagung erhielt ihre besondere Bedeutung durch die Anwesenheit mehrerer offizieller Vertreter des Ökumenischen Rates in Stuttgart, mit denen amtliche und private

Besprechungen gepflogen wurden. Die Mitglieder des Rates D. Wurm, Niemöller DD. und Rasmussen DD. gaben Erklärungen ab, die in einer von allen Ratsmitgliedern unterschriebenen amtlichen Erklärung zusammengefaßt wurden. Vertreter der Ökumene, der Bischof von Chichester, der Generalsekretär Visser 't Hooft, Professor Krämer, Pastor Pierre Maury, Professor Cavert und Pastor Michelfelder antworteten mit herzbewegenden Erklärungen. Der Rat der EKD nahm die Aufforderung der Ökumene, dem Öku-

Verklaring van Stuttgart (1945)

Ten slotte

De Verklaring van Stuttgart brengt ons dus terug bij de vraag die ik aan het eind van het eerste deel opwierp: wanneer kunnen voormalige vijanden als elkaars bondgenoten aan dezelfde tafel zitten? In ieder geval niet als de Amerikanen dat graag willen of niet wanneer de machtsverhoudingen dat afdwingen, en ook niet wanneer de handelsbalansen dat aantrekkelijk maken, maar wanneer schuld benoemd is en vergeving mogelijk is geworden. De kerken (protestants en katholiek) gingen daarin chronologisch en conceptueel aan de politiek vooraf. Zij leverden het vocabulaire waarin er op een betekenisvolle manier over schuld, erkenning, verzoening en solidariteit

gesproken kon worden. Uiteraard staat het eenieder vrij om dat vocabulaire weg te retoucheren uit de geschiedenis van de Europese samenwerking, maar dan moeten we toch ook concluderen dat dat weinig meer van doen heeft met geschiedschrijving, en des te meer met het projecteren van ideologische denkbeelden.

De *founding fathers* van de Europese eenwording wisten dat voor het verkrijgen en bewerkstelligen en behouden van een rechtvaardige en duurzame vrede iets anders nodig is dan angst. Als geen ander kenden Schuman, Adenauer en De Gasperi precies de vindplaats van zo'n formule: de volmaakte liefde drijft de angst uit (1 Johannes 4:18). Dat is de indringende politieke opdracht die men niet vindt in beleidsnota's, maar wel in de vespers van Maria Laach.

Clemens van den Berg is historicus en werkzaam als docent en onderzoeker aan de CHE. Zijn onderzoeksinteresse ligt op het snijvlak van Europapolitiek, religie en moderne geschiedenis. Hij promoveerde in februari 2022 op een proefschrift naar de rol van de oecumenische beweging in de vroege Europese integratiegeschiedenis.

Dit is een opiniebijdrage. Het standpunt van de auteur is niet per definitie gelijk aan dat van *De Ongelooflijke*. Wilt u reageren? Dat kan onder het artikel.

[Laat een reactie achter](#)

Meer leren over onze wereld en cultuur – door geschiedenis, kunst en geloof? **Abonneer je** op De Ongelooflijke Substack en ontvang iedere week nieuwe artikelen in je mail. De artikelen blijven gratis, wel kan je **vriend van De Ongelooflijke** worden om ons werk te steunen.

[Word Vriend van De Ongelooflijke](#)

Een gastpost van

Clemens van den Berg

Historicus die gelooft in de toekomst van Europa. Theoloog, filosoof en docent CHE.
